

CRNGROB V LUČI SREDNJEVEŠKEGA ČAŠČENJA

Crngrobška božja pot Marijinega oznanjenja spada med poznane srednjeveške božje poti. Sledimo ji lahko v 13. stoletje. Vsako stoletje je stavbi nekaj dodalo. Začetek je bil skromen. Cerkev se je razvila iz pravokotnika z apsidno. V 15. stoletju so prostor za vernike razširili v troladijskega. V dvajsetih letih 16. stoletja je mojster Jurko namesto treh apsid dodal ladji lep dvoranski prezbitერიj. Mikavna je Steletova domneva, da so nameravali ob Jurkovi prizidavi prezbitერიja in zvonika podreti tudi stari troladijski del in prizidati dvoransko ladjo takšnega tipa, kot so jih takrat že poznali na Kranjskem, v bližini Crngroba pa v Kranju in v Loki. Jurkov mogočni slavolok v prezbitერიju ima že take dimenzionirane mere. Spremembe časov v 16. stoletju tega niso več dovolile. V 17. stoletju je cerkev dobila novo oltarno opremo. Takrat so tudi pognali zvonik do sedanje višine. V 19. stoletju je priseljeni Furlan Janez Krstnik Molinaro zaključil stoletne prizidave z neogotsko vhodno lopo.

Ves konglomerat stoletij in ... izmov celoti ni škodil ne zunaj ne znotraj. Od vseh strani se stavba vklaplja v ambient prehoda Sorškega polja v hribovje nad njim. Prav ta zlitost časa, narave in dela človeških rok, zadovoljuje modernega obiskovalca — turista in mu daje užitek, ki mu danes pravimo likovno doživetje, pa še kako drugače.

Notranjost stavbe kaže prav takšno uravnoveženost. Profesor Stele se je na šestih straneh razpisal o lepoti Crngroba zunaj in znotraj. Njegovih dognanj ne bomo ponavljali.¹ Povejmo le, da jih ni omejil samo na likovne prvine, s katerimi se danes največ ukvarjamo, ampak je poudaril tudi duha, ki je bil iniciator vse te umetnosti. Turist občuduje skladnost prostorov, svetlobe, barv na freskah, kompozicij in drugih likovnih elementov. Vse komponente se združujejo in zaključujejo v velikem zlatem oltarju. Tako nekako doživlja Crngrob turist, ki je že pozabil, da likovni užitki niso bili primarni pri nastajanju te umetnine, ampak je nastala iz velikega duha srednjega veka. Duh je bil voljan in zanj je bilo potrebno vse najboljše.

Srednjeveški duh je Crngrobu postavil svojo visoko konstrukcijo, ki je nekateri danes že ne poznajo več in je zato ne razumejo. Materializacija tega duha je rodila nove likovne kvalitete, ki se ne odražajo samo v crngrobški cerkvi, ampak odmevajo tudi v njeni širši okolici.

Materializacija krščanske ideje po odhodu iz katakomb je rodila cerkveno stavbo, katere razvoj se še ni ustavil. Vsak vek je cerkev po svoje oblikoval in imenoval. Arhitekturna lupina naj bi bila neodvisna od tega, komu je bila cerkev posvečena. Izjeme so bile kapele božjega groba, katerih definirane oblike so obšle takratni svet. Pri nas je čaščenje sv. Križa dalo, posebno v baroku, nekaj takšnih cerkva, ki tvorijo celoto v »urbanističnem« smislu šele z vsemi znamenji in postajami križevega pota. Tu je ideja tudi materialno porazdeljena

po prostoru — pokrajini. Tudi druge božjepotne cerkve imajo pogosto takšen koncept.

Podobno središče srednjeveškega krščanskega duha je Crngrob. Tu je središče dogajanja, vendar ne samo v cerkvi sami. S Planice, hriba nad Crngrobom, nadangel Gabrijel pozdravlja Devico. Na Planici je bila, sedaj podrtá cerkev, posvečena nadangelu Gabrijelu. Pri Sv. Duhu doživljamo binkoštni praznik, prihod Sv. Duha nad apostole, kar se spet vključuje v Marijanski cikel. Po drugih cerkvah v okolici je bil po en oltar večkrat v povezavi z Marijanskim ciklusom v Crngrobu. Na Suhi je veliki oltar posvečen Janezu Krstniku, oltar, ki je obrnjen proti severu, proti Crngrobu, pa prikazuje Marijino oznanjenje. Še bi lahko naštevali, vendar je duh poznejših časov to konstrukcijo že počasi zabilisal.

Crngrobška božja pot ni osredotočena v cerkvi, ampak se začne že prej. Materializirana je, ne samo duhovna. Likovno ji lahko sledimo, čeprav jo moderen opazovalec mnogokrat ne zapazi več, oziroma ne vidi njene povezanosti. Turistu avtomobilistu je že neznana, saj se večina pripelje po asfaltu od žabniške strani. Romar iz Loke pa jo lahko še ponovi, čeprav jo je tudi materialno zob časa že na vseh postajah krepko načel.²

Na Dolenčevi domačiji v Stari Loki je ohranjen še zadnji ostanek nekdanjega zidanega krvavega znamenja, kjer so izvajali krvavo rihto. Proti Fari je obrnjena Gosarjeva freska sv. Jurija, proti Crngrobu pa prizor Oznanjenja. Malo pred gasilskim domom je Bidetova kapelica z oblečenim gotskim Marijinim kipom, ki je rabil tudi pri procesijah. Na vrhu Gavžnika je sedaj križ, nekdanj pa so stale na njem vislice. Pod hribčkom še stoji obdelana skala, kjer je bilo včasih skromno znamenje z na les naslikanim sv. Jurijem. Za Jamnikovim podom, na koncu Stare Loke, stoji spet križ. Na Peščenem hribu je znamenje z zabrisano fresko bega v Egipt. Naprej ob križu se odcepi pot v Pevno. Ob prvem pogledu na Crngrob stoji spet znamenje Pietà, ki jo je leta 1896 preslikal naš impresionist Ivan Grohar. V gozdčku, preden se pot vzpne, je spet večja kapelica posvečena sv. Križu. Sredi gozda je potem t. i. Rdeče kužno znamenje z množico naslikanih svetniških figur. Ob stari stezi po gozdu sta potem dve naravni neobdelani skali, kjer naj bi po legendi počivala Marija, ko si je sama prišla pogledat svoje svetišče. Zadnja postaja je spet kapelica s Križanjem ob izhodu iz gozda. Tu so se srečali romarji, ki so prišli od severa in od vzhoda.

Likovno je ta pot večinoma baročna in še poznejša, z izjemo Rdečega znamenja iz 16. stoletja. Vendar je samo materialna baza od takrat, ideja pa je stara srednjeveška, vendar prisotna še danes. Po vrstnem redu znamenj (Dolenc, Gavžnik) se nam najprej pokaže ničevost zemeljskega življenja, ki ga simbolizirata mesti obglavljenja in vislic. Hkrati nas pa oboje uči, kakšni naj bomo. Na smrt nas spomni Križani, ki pa je hkrati tudi posmrtni Odrešenik. Temni plati sledi upanje (Marija na begu v Egipt). Ob misli na Marijino in Jezusovo trpljenje se bližamo cilju. Višek je pri odrešujoči Mariji na zlatem oltarju. Ko je bil romar že v cerkvi, je moral polagoma do Marije po svetniških priprošnjikih. Svetniki so bili zemljani, ki so svojo čast dosegli s svetniškim življenjem že na zemlji. V Crngrobu srečamo še enkrat žalostno Marijo pred njenim likom Oznanjenja. Likovno je ta hierarhija rešena tako, da je veliki zlati oltar na višku, na koncu. Tu je romar srečal vse tiste svetnike, ki jih je poznal že od doma. Crngrob je takšni zahtevi sledil. Severni stranski oltar je vsaj od 15. stoletja posvečen sv. Martinu, ki sicer stoluje na svoji prafari v Šmartinu pri Kranju (1163). Izjemoma je proti Fari (Stari Loki 1074) obrnjen sv. Ahac in ne

sv. Jurij. Poznamo pa Ahaca v stranskem oltarju na Gostečem in na prvi bližnji Marijini božji poti, na Šmarni gori, kjer sta danes skupno na oltarju s sv. Florianom. Podružnični patroni starološke (loške), sorške in šmartinske prafare najdejo svoje soimenjake na crngrobških oltarjih.³

Crngrobška cerkev lahko sprejme do 4000 romarjev. Na osmih oltarjih se je še v preteklem stoletju bralo letno od 800 do 900 maš. Samo na velikem oltarju je bilo 100 figur. S svetniki na vseh osmih oltarjih je bil Crngrob res tista »ponudba«, da je lahko vsakdo našel svojega priprošnjika in posredovalca do Marije. Ni bilo potrebno nobenih pisarij, vse je bilo na oltarjih, na freskah itd. Vendar so bile romarju vse te figure le pripomoček k njegovemu duhovnemu življenju. Še v preteklem stoletju so prihajale v Crngrob procesije iz 28 fara. Naštejmo jih in še povejmo, kakšni so bili njihovi župni zavetniki: Komenda — sv. Peter, Vodice — sv. Marjeta, Smednik — sv. Urh, Velesovo — Marijino oznanjenje, Nevlje — sv. Jurij, Cerklje — Marijino vnebovzetje, Mengeš — sv. Mihael, Senčur — sv. Jurij, Preddvor — sv. Peter, Naklo — sv. Peter, Križe — sv. Križ, Podbrezje — sv. Jakob, Mošnje — sv. Andrej, Kovor — sv. Janez Krstnik, Trzič — Marijino oznanjenje, Kranj — sv. Kancijan in tovariši, Šmartin — sv. Martin, Št. Peter v Ljubljani — sv. Peter, Št. Vid — sv. Vid, Sora — sv. Štefan, Polhov Gradec — Marijino rojstvo, Idrija — sv. Barbara, Cerkno — sv. Ana, Žiri — sv. Martin, Poljane — sv. Martin, Železniki — sv. Anton, Sorica — sv. Nikolaj, Selca — sv. Peter.

Likovna govorica Crngroba se bo morda sčasoma spreminjala, likovno nepoučen in nedojemljiv obiskovalec bo morda ostal hladen, saj mu bo takšna govorica postala tuja in primitivna. Kdor pa pozna duha dobe, ko je Crngrob nastajal, duha, ki še živi in ga mogoče še podoživlja, temu bo Crngrob še naprej doživetje v likovnem in duhovnem smislu in se ne bo spraševal, čemu in zakaj tako velika stavba sredi gozda.

O p o m b e

1. F. Stele, Crngrob, Spomeniški vodniki 3, MK s. d. (1963), str. 43—49. — 2. J. Veider, Vodič po Crngrobu, založništvo Franc Kokalj, Škofja Loka 1936, str. 52—55. — 3. Cerkev na Slovenskem, Letopis, Ljubljana 1971.

Z u s a m m e n f a s s u n g

CRNGROB IM LICHTE SEINER MITTELALTERLICHEN VEREHRUNG

Crngrob ist als Wallfahrtsort Mariä Verkündigung schon seit dem 13. Jh. bekannt. Trotz seines jahrhundertelangen Entstehens und nachträglicher Zugaben haben wir es hier kunstgeschichtlich mit einem ausgeglichenen Denkmal aus verschiedenen Zeiten und Ismen zu tun. Es harmoniert ungemein schön mit der Landschaft. Sein gedanklicher, theologischer und beherrschender Einfluß schließt sich nicht nur in das Kirchengebäude selbst ein, sondern verbindet sich auch mit anderen Kirchen. Von der Höhe der Planica grüßt St. Gabriel die Jungfrau. Beim Hl. Geist feiern die Apostel Pfingsten, die Ankunft des hl. Geistes. Auch andere Filiationen der Pfarren von Stara Loka (bzw. Loka), Sora und Šmartno finden auf den Crngrober Altären ihre Patronen. So fand der Pilger, bevor er Maria auf dem goldenen Altare begegnete, alle Fürbitter, die ihm schon von zuhause bekannt waren und die aus dem Volke hervorgegangen sind. Bildlich erscheint der Wallfahrtsort auch auf Bildern wie am Hause Dolenc in Stara Loka und am Bildstock unterhalb der Kirche von Crngrob. Auch diese Bildstöcke stellen eine geistige Verbindung zwischen dem Gedanken an Tod und Leiden und der erlösenden Verehrung Marias in Crngrob her.